

دو فصلنامه پژوهشنامه حقوق عمومی عدالت

سال اول، شماره ۲، بهار و تابستان ۱۳۹۶

حقوق نیروهای امدادی در مخاصمات مسلحانه

با نگرشی در فقه امامیه، ایران و حقوق بین الملل

عباسعلی بنی اسدی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۷/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۱/۲۹

چکیده

جنگ و مخاصمات مسلحانه از پیشینه‌ای طولانی برخوردار است و در هر دوره بنابر اقتضای زمان سعی شده با وضع مقررات، اثرات زیانبار آن نسبت به غیرنظامیان کاهش یابد. نیروهای امدادگران و پزشکانی که در طول مخاصمه حضور مستقیم یا غیرمستقیم در جهت یاری و امدادسانی به قربانیان جنگی دارند، در زمره‌ی غیرنظامیان قرار می‌گیرند. امدادگران به‌عنوان یکی از گروه‌های تحت حمایت کنوانسیون‌های ژنو قرار دارند. مقررات مندرج در چهارمین کنوانسیون ژنو کشورهای امضاکننده را متعهد می‌نماید که زخمی‌های جنگی، بیماران، کارکنان بخش پزشکی، آمبولانس‌ها و بیمارستان‌ها را مورد تعرض قرار ندهند. در سال ۱۹۴۹ میلادی این پیمان در شهر ژنو به امضا رسید و تا به امروز اعتبار خود را حفظ کرده است. کنوانسیون ژنو با سه پروتکل الحاقی در سالهای ۱۹۷۷ و ۲۰۰۵ میلادی تکمیل شد. همچنین کنوانسیون ژنو محدوده‌ی کار سازمان صلیب سرخ جهانی را تعیین می‌کند. این اقدامات شامل بازدید از اسرای جنگی و تحویل کمک‌های امدادی به ساکنان مناطق جنگی می‌شود. مذاقه در قرآن کریم، سنت پیامبر (ص) و ائمه‌ی اطهار و آرای فقها موید سابقه‌ای دیرینه بر اصول حاکم بر معاهدات مزبور در حقوق اسلام می‌باشد.

واژگان کلیدی: امدادگران، مخاصمات مسلحانه، کادر پزشکی، حقوق بشردوستانه‌ی بین‌المللی

مقدمه

حقوق بشردوستانه شاخه‌ای از حقوق بین‌الملل است که هدف از آن حمایت از اشخاصی است که مستقیماً درگیر جنگ نیستند مانند زخمی‌ها، بیماران، امدادگران، پرستاران، پزشکان و کلیه‌ی افراد غیرنظامی. با این وصف حقوق بشردوستانه ناظر بر رعایت حداقل حقوقی است که در هنگام جنگ، از سوی طرفین متخاصم لازم‌الرعایه می‌باشد.

پس از جنگ جهانی اول، جامعه‌ی بشری همواره در پی محدودسازی توسل به جنگ در روابط بین‌المللی بوده است؛ لکن حقیقت موجود نشان از استفاده‌ی عنصر زور و قدرت در روابط بین‌المللی دارد، بنابراین نویسندگان حقوق بین‌الملل ضمن پرداختن به اهمیت بحران جنگ سعی در از بین بردن آثار و عوارض ناشی از این پدیده، علی‌الخصوص در بین غیرنظامیان نموده‌اند.

مطابق آمارهای موجود، حدود ۸۰٪ قربانیان مخاصمات مسلحانه بعد از جنگ جهانی دوم، غیرنظامیان می‌باشند. این آمارها، جامعه‌ی بین‌المللی را به گسترش اعمال حقوق بین‌الملل بشردوستانه به نفع غیرنظامیان و وضع قوانین و مقررات ویژه برای حمایت از پرسنل امدادرسانی واداشت که اوج این اقدامات وضع قوانین حقوق جنگ موسوم به حقوق لاهه و حقوق بشردوستانه‌ی موسوم به حقوق ژنو می‌باشد.

۱. بیان مساله

در طی چند سال گذشته بر میزان خشونت و حملات علیه کارکنان بهداشت و درمان، بیماران، بیمارستان‌ها در جهان افزایش یافته است. این امر موجب شده تا نهادهای جهانی و ملی حقوق بشری توجه ویژه‌ای به این امر علی‌الخصوص حملات هدفمند علیه مراقبت‌های پزشکی نشان دهند. به‌عنوان مثال می‌توان از حملات هدفمند به پزشکان و بیماران در بحرین در فوریه ۲۰۱۱ و گزارش هیات حقیقت‌یاب مستقر در نوار غزه مبنی بر حملات تعمدی آشکار به بیمارستان‌ها در ژوئیه ۲۰۱۴ نام برد. دیده‌بان حقوق بشر اعلام نموده که حمله به تجهیزات پزشکی، سلامت به‌داران و بیماران در حداقل ۱۷ کشور تحت درگیری و مخاصمه در ژانویه ۲۰۱۴ رخ داده است. گزارش مزبور در نشست سالانه‌ی وزرای بهداشت از سراسر جهان در ژنو از ۱۸ تا ۲۶ مه ۲۰۱۵ منتشر شده است.

(www.safeguardinghealth.org)

تجربه‌ی سازمان ملل متحد در طی نیم قرن اخیر موید این است که تأمین صلح و تنظیم عادلانه‌ی روابط بین‌المللی و نیز تأمین اصول حقوق بشردوستانه، بدون استمداد از دین، به‌خصوص دین اسلام ممکن نیست. اصول و تعالیم دین اسلام که پیروان خویش را به رعایت حقوق فرا می‌خواند و نقض آن را مستوجب کیفر دنیوی و اخروی می‌داند، بهترین دلیل بر این مدعاست که شریعت اسلام با داشتن عالی‌ترین قوانین انسان‌دوستانه موجب سعادت انسان‌ها خواهد شد.

اگرچه تدوین مقررات مربوط به حقوق بشردوستانه مربوط به نیمه‌ی قرن نوزدهم است؛ لکن مفاد این مقرره‌ها در فطرت بشری و ادیان الهی ریشه دارد و قرن‌ها پیش، اجرای آن در سیره و کلام معصومین و در احادیث تأکید شده است. در زمان پیامبر اکرم (ص) و امیرالمؤمنین (ع) در موارد بسیاری شاهد انعقاد معاهداتی همچون صلح حدیبیه می‌باشیم که طی آن پیامبر (ص) یاران خود را به رعایت امنیت در عربستان ملزم نموده است.

حضرت امیرالمؤمنین (ع) از سربازان خویش می‌خواهد حتی اگر زنان دشمن، به شما دشنام دادند و آبروی شما را ریختند، خویشتن‌داری نمایید و از آسیب جسمی و روحی به آنان خودداری کنید (محمد دشتی، ۱۳۸۴، ص ۴۹۴) و در جایی دیگر با در نظر گرفتن ارزش ذاتی انسان خطاب به مالک اشتر می‌فرماید: «و لا تکنن علیهم سبعا ضاربا، فانهم صنفان: اما اخ لک فی الدین و اما نظیر لک فی الخلق»، ای مالک تو بر مردم مانند حیوان درنده مباش، زیرا آنان دو گروه‌اند: یا برادر دینی تو هستند و یا همانند تو در آفرینش...». (محمد دشتی، ۱۳۸۴، ص ۴۹۴)

حمله و تهاجم به امدادگران یکی از منازعات کنونی در عرصه‌ی جهانی به‌شمار می‌رود از این رو جامعه‌ی بین‌المللی در پی خنثی‌سازی چالش‌های اساسی در جهت حمایت و تضمین حقوق این گروه برآمده است.

بر این اساس، سؤال اصلی این تحقیق بر این محور استوار است که آیا کادر پزشکی در مخاصمات مسلحانه از مصونیت برخوردار می‌باشند؟ جامعه‌ی بین‌الملل چه حقوق و امتیازاتی را برای امدادسازان و کارکنان بهداری در جنگ‌ها مدنظر قرار داده است؟ در این بین دین مبین اسلام چه فرامینی را در جهت حمایت از امدادسازان وضع نموده است؟ و در نهایت به مطالعه‌ی تطبیقی بین اینها پرداخته خواهد شد.

۲. اصل تفکیک نظامیان و غیرنظامیان

آنچه که امروزه به عنوان حقوق بشردوستانه‌ی بین‌المللی شناخته می‌شود، شامل دو شاخه از حقوق قابل اعمال در مخاصمات مسلحانه یعنی حقوق لاهه و ژنو است که مهم‌ترین اصول حمایتی آن عبارتند از:

۱- نهی انتخاب اهداف و شیوه‌های غیرانسانی. ۲- اصل تمایز (تفکیک نظامیان از غیرنظامیان). ۳- اصل تناسب (مصونیت و ایمنی و حمایت از غیرنظامیان). ۴- اصل تحدید تسلیحات (منع استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی) ۵- رفتار انسانی با دشمن در هنگام جنگ. ۶- رفتار انسانی با اسرای جنگی. (عبدالرضا لطفی و همکاران، «۱۳۸۸، ص ۳۳)

یکی از اصول مسلم و شناخته شده‌ی حقوق بین‌الملل بشردوستانه، اصل تفکیک ۱ می‌باشد. بر مبنای این اصل، طرفین مخاصمه ملزم می‌گردند، بین نظامیان و غیرنظامیان تمایز قائل شوند تا افراد و جمعیت غیرنظامی مورد تهاجم قرار نگیرند. (ناصر قربان نیا، ۱۳۸۷، ص ۱۷۳)

نظام حقوقی اسلام نیز که بسیاری از مقررات بشردوستانه ریشه در آن دارد، اهمیت فوق‌العاده‌ی برای اصل تفکیک قائل است. اسلام احترام به غیرنظامیان و رعایت حقوق آنان را به هنگام جنگ سفارش نموده است. در موارد متعددی از سنت رسول الله بر ممنوعیت جنگ علیه زنان و کودکان اشاره شده است که همگی مشعر بر لزوم تشخیص رزمنده از غیررزمنده و نیز ممنوع بودن بکارگیری بی‌هدف سلاح علیه رزمنده و غیررزمنده می‌باشد. در واقع اسلام رزمندگان را مکلف نموده تا نهایت درجه‌ی احتیاط را به کار بندند و منجر به مصدوم شدن غیررزمنده‌گان مسلمان نگردند. چنانچه نقل شده است که جهت تشخیص رزمندگان از غیررزمنده‌گان یونیفورم‌های خاصی بر تن رزمندگان می‌پوشاندند (سید مصطفی محقق داماد، ۱۳۷۵، ص ۱۶۹)؛ بنابراین نظام حقوقی اسلام قبل از شکل‌گیری حقوق بشردوستانه در اروپا رعایت چنین اصلی را به رسمیت شناخته و خود بنیانگذار و مبدا آن است.

بررسی سیره و گفتار امام علی (ع) در جنگ‌ها حاکی از آن است که اصول اساسی بشردوستانه‌ی معاصر از دیرباز در اسلام به گونه‌ای مترقی وجود داشته است. اصولی همچون: عدم مقابله به مثل: در حال حاضر در مخاصمات فی‌مابین دولت‌ها، مقابله به مثل از حقوق مشروع دولت‌ها تلقی

می‌گردد. و جز در موارد منع شده مانند سلاح‌های شیمیایی و کشتار جمعی و... هر دولتی می‌تواند دست به اقدام مشابه علیه طرف مقابل بزند؛ لیکن در سیره و رفتار امیرالمومنین در جنگ‌ها، مقابله به مثل در هیچ حالتی مجاز شمرده نمی‌شد. به‌عنوان مثال در جنگ صفین سپاه معاویه آب را بر سپاهیان امیرالمومنین بستند، اما پس از تسلط سپاه امام علی (ع) بر شریعه، مقابله به مثل نکرده و اجازه دادند سپاه دشمن به قدر نیاز آب بردارند.

امان: یکی از موازین حقوق جنگ نزد امام علی (ع) امان دادن بود که در نظام حقوق بشردوستانه‌ی امروز بحثی از آن نیست.

نکستن غیرنظامیان و تفکیک از نظامیان: در حقوق موضوعه قبل از سال ۱۹۴۹ غیرنظامیان از هرگونه حمایت حقوقی محروم بودند و با انعقاد کنوانسیون ژنو در این سال افراد غیرنظامی دشمن تحت حمایت شدید قرار گرفتند. در سیره‌ی امام علی (ع) ایشان در جنگ‌ها موکداً نیروهای خود را از تعرض به غیرنظامیان نهی و حتی این‌گونه رفتارها را با مجازات تهدید می‌کردند. (اصغر قائدان، ۱۳۹۲، ص ۱۳۰)

حمایت از غیرنظامیان و ضرورت تفکیک میان نیروهای نظامی و غیرنظامی از اصول بنیادین حقوق بشردوستانه در اسلام و حقوق بین‌الملل محسوب می‌شود؛ لیکن مقررات اسلام در این خصوص از کنوانسیون‌های چهارگانه‌ی ژنو و پروتکل‌های الحاقی در رابطه با جنگ و حمایت از غیرنظامیان برتری دارد، چرا که مفاد کنوانسیون‌ها حاکی از آن است که تنها پس از تسلط نیروهای مهاجم بر منطقه مجری خواهد بود، اما احکام اسلامی در هر زمانی حتی در اوج درگیری‌ها، صیانت از حق حیات و کرامت انسانی غیررزمندگان الزام‌آور است. (عبدالرضا لطفی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۳۴)

اصل اساسی حاکم بر مخاصمات بین‌المللی آن است که غیرنظامیانی که در جنگ شرکت ندارند از حمایت حقوق بین‌الملل برخوردارند لیکن این سوال مطرح است که آیا کادر پزشکی در زمره‌ی افراد غیرنظامی جای دارند؟ پاسخ به این پرسش نیازمند بررسی مفهوم «غیرنظامی بودن» می‌باشد.

ماده‌ی ۸ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون ژنو در تعریف کارکنان بهداری آورده است: «مقصود از کارکنان بهداری اشخاصی هستند که منحصراً برای اهداف امدادی یا اداره و اجرای حمل و نقل امدادی به همراه یکی از طرفین متخاصم فرستاده می‌شوند، خواه دوره‌ی مأموریت آنها دائم یا موقت باشد.» معنای اهداف امدادی به «جستجو، جمع‌آوری، تشخیص یا درمان باز می‌گردد که شامل کمک‌های اولیه و فوریت‌های امدادی، برای اشخاص زخمی یا بیمار یا غریق» می‌شود.

با این وصف، کارکنان بهداری می‌توانند تحت شمول حمایت‌های حقوق بین‌الملل بشردوستانه قرار گیرند که امدادسانی را از سوی یکی از طرف‌های متخاصم که بدان تعلق دارند، دریافت کنند. در غیر این صورت مشمول تعریف امدادگر غیرنظام نمی‌گردد. این محدودیت از این دید قابل توجیه است که امدادگر غیرنظامی دارای یکسری امتیازات خاص است که دولتی که وی تحت کنترل او این اقدامات را انجام می‌دهد بار مسئولیت هرگونه سوءاستفاده‌ای از این مزایا را به دوش می‌کشد. (فاطمه عظیمی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۶۳)

مرکز اطلاعات امنیتی امدادگران، امدادگر را «مستخدم یا سایر کارکنان مرتبط که با سازمان‌های امدادی ملی یا بین‌المللی مشارکت و همکاری دارند تا یاری فنی یا مادی را در چارچوب کمک‌های بشردوستانه فراهم آورند» معرفی نموده است (<https://aidworkersecurity.org>)؛ بنابراین هنگام مخاصمات بین‌المللی لزوماً نیروهای امدادی یکی از متخاصمین مدنظر نیست، بلکه امدادگران سازمان‌های فراملی نیز از مصونیت برخوردار می‌باشند.

در اسلام معیار تفکیک نظامی و غیرنظامی، جنگجو بودن می‌باشد، کما اینکه در قرآن آمده است: « وَ قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ... » (سوره بقره، آیه ۱۹۰). یعنی: در راه خدا با کسانی که با شما می‌جنگند بجنگید... دقت در مفهوم این آیه همان اصل تفکیک پیش گفته شده را مجسم می‌نماید. با عکس نقیض ترجمه‌ی آیه‌ی مزبور به این نتیجه می‌رسیم که جنگ نکنید با آنهایی که با شما نمی‌جنگند.

۳. جایگاه نیروهای امدادی در حقوق بین‌الملل

از منظر حقوقی آنچه که ناظر بر مخاصمات بین‌المللی می‌باشد، حقوق بشردوستانه است که در پوشش مجموعه‌ای از قواعد قراردادی یا عرفی بین‌المللی ناظر بر رفتار قوای متخاصم در منازعات مسلحانه‌ی بین‌المللی یا غیر بین‌المللی می‌باشد (ناصرقربان نیا، ۱۳۸۷، ص ۴۰). در واقع حقوق بشردوستانه به منزله‌ی بخشی از موازین ناظر بر درگیری‌های مسلحانه می‌باشد که با تحمیل تعهداتی بر طرف‌های متخاصم و همچنین جامعه‌ی بین‌المللی در تلاش جهت انسانی نمودن درگیری‌های مسلحانه است و به نوعی سعی در کاهش خشونت‌های ناشی از عملیات نظامی دارد.

بررسی مجموعه‌ی مقررات بین‌المللی حاکم بر مخاصمات مسلحانه حاکی از آن است که در کنفرانس‌های صلح ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷ لاهه مقررات مختصری در رابطه با وضعیت حقوقی غیرنظامیان تدوین گردید؛ لکن پیامدهای ناگوار نشأت گرفته از دو جنگ جهانی علی‌الخصوص جنگ جهانی دوم، ناکافی بودن حمایت از غیرنظامیان را آشکار ساخت. از این رو در راستای حمایت بیشتر از غیرنظامیان، کنوانسیون چهارگانه‌ی ۱۹۴۹ ژنو و دو پروتکل الحاقی به آنها در سال ۱۹۷۷ تدوین گردید (امیر حسین رنجبریان، ۱۳۸۷، ص ۱۵۱). البته ممکن است دولت‌های درگیر در هنگام مخاصمات مسلحانه این مقررات را نقض نمایند، چنانکه دولت عراق در جنگ با ایران بارها حقوق غیرنظامیان را نادیده گرفت.

حقوق بین‌الملل بشردوستانه بین دو دسته از افراد نظامی و غیرنظامی قائل به تفکیک شده است: گروه اول، نظامیانی که عضو نیروهای مسلح طرفین مخاصمه محسوب می‌شوند و گروه دوم، غیرنظامیانی که به اعمال خصمانه دست نمی‌زنند و به علت عدم دخالت در عملیات جنگی مورد حمایت قرار می‌گیرند. بررسی اسناد بین‌المللی حاکی از آن است که نظامیان خود به چند گروه تقسیم می‌شوند:

الف) نظامیان رزمنده ۱ که برابر ماده‌ی ۴۳ پروتکل اول الحاقی تصریح شده است: «نیروهای مسلح یک طرف مخاصمه مسلحانه کسانی هستند که تحت یک فرماندهی مسئول قرار دارند و این فرمانده مسئولیت اقدامات زیردستانش را برعهده دارد و مقررات نظامی بین آنان حاکم است.»

ب) نظامیان، غیررزمنده: بند ۲ ماده‌ی ۱۳ کنوانسیون‌های اول و دوم ژنو، کارکنان بهداشتی و مذهبی را که جزء نیروهای مسلح هستند و خودشان در جنگ دخیل نیستند را جزو نظامیان غیررزمنده احصاء کرده است. این گروه حق شرکت در جنگ را ندارند، ولی نظامی هستند که به دلیل عدم امکان اسلحه به دست گرفتن، غیررزمنده محسوب می‌شوند. با آغاز درگیری‌های مسلحانه، نیروهای مسلح طرف مقابل را مورد حمله مستقیم قرار می‌دهند اما نمی‌توانند به غیرنظامیان حمله کنند. در واقع این همان مفهوم اصل تفکیک دو گروه نظامیان و غیرنظامیان است که با استثنائاتی روبرو می‌گردد و اولین استثناء نیز همان نیروهای بهداشتی و مذهبی می‌باشد که نمی‌توان آنها را مورد

حمله‌ی مستقیم قرارداد (Mahnad ramin, 2011:2). این افراد با استفاده از نشان‌های مشخصه، قابل شناسایی خواهند بود و چنانچه اقدامات خصمانه از جانب این گروه سر بزند، حمایت‌های مزبور را از دست خواهند داد. (Henckaerts, jean-marie. Doswald-beck, louise. 2005:2)

مطابق بند ۱ ماده‌ی ۵۰ پروتکل الحاقی اول «هر فردی که نظامی نباشد یعنی عضو نیروهای مسلح طرفین مخاصمه نباشد و اعمال خصومت‌آمیز جنگی مرتکب نشود غیرنظامی است»؛ بر این اساس، اگر فردی عضو نیروهای مسلح باشد رزمنده تلقی می‌گردد در غیر این صورت غیرنظامی است و دشمن نمی‌تواند او را مورد هدف قرار دهد مگر اینکه مستقیماً در مخاصمات مشارکت نماید.

به‌طور کلی غیرنظامیان، زمانی تحت حمایت حقوق بشردوستانه قرار می‌گیرند که در جنگ و یا مخاصمه مسلحانه شرکت نمایند. اصل تفکیک در مواردی که غیرنظامیان مستقیماً در مخاصمات شرکت نمایند، اثر اجرایی خود را از دست می‌دهد. منظور از شرکت مستقیم در مخاصمات به معنی درگیر شدن در اعمال خصمانه علیه نیروهای مسلح و دشمن است اما شامل مساعدت کلی در تلاش‌های جنگی نمی‌شود (آنتونی راجرز و پل مالرب، ۱۳۸۲، ص ۴۸). مطابق بند ۱ ماده‌ی ۴ پروتکل شماره‌ی یک، حمایت مقرر برای غیرنظامیان در مورد همه‌ی افرادی است که در درگیری‌ها شرکت مستقیم نداشته یا شرکت آن‌ها در درگیری‌ها خاتمه یافته باشد و این در حالی است که در مخاصمات مسلحانه‌ی بین‌المللی به صرف عضویت در نیروهای مسلح که به معنی حق مداخله‌ی مستقیم در درگیری‌هاست، موجب اطلاق عنوان رزمنده به افراد می‌گردد.

۴. نیروهای امدادی از مصادیق غیرنظامیان در اسلام

در جامعه‌ی شیعی زمان تدوین کتب حدیثی و فقهی به مبحث جهاد و قوانین مربوط به آن توجه ویژه‌ای مبذول شده است. در کتب فقهی شیعه همچون شیخ طوسی، علامه حلی، ابن ادریس، محقق حلی و شیخ صدوق نیز پیرامون جنگ با باغیان و حقوق مربوط به آن مباحث مختصری وجود دارد، چرا که فقه شیعه با توجه به پدیده‌ی غیبت، مسلمانان را مجاز به جهاد ابتدایی نمی‌داند. بنابراین دیدگاه‌های نظری ارائه شده در این خصوص بیش از عملکرد در میدان جنگ می‌باشد. با این همه، سیره‌ی عملی پیامبر و حضرت علی (ع) در برخورد با اموال و اشخاص و اسرای به‌جامانده و همچنین آموزه‌های فقهی

و استنباط‌های فقهای متقدم و متاخر شیعه در متون فقهی نشان می‌دهد که میراث فقهی شیعه در این زمینه از جایگاه قابل‌اعتنایی برخوردار است. (اصغر قائدان و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۲۷۸)

در حقوق اسلامی اصل کلی در تفکیک غیرنظامیان، استمداد از آیه‌ی ۱۹۰ سوره‌ی بقره می‌باشد. جنگ‌جو بودن معیاری است که اگرچه با موازین حقوق بشردوستانه‌ی بین‌الملل کمی مغایرت دارد؛ لکن کلیه‌ی ابهامات را در این زمینه مرتفع می‌نماید. چنانچه گفته شد براساس موازین بین‌المللی امدادگران و کارکنان بهداری در زمره‌ی نظامیان غیررزمنده محسوب می‌گردند که به‌دلیل آنکه نقش مستقیم در علمیات مسلحانه ندارند از مصونیت برخوردارند.

در مقابل این تعریف در اسلام به تبع آنکه کشتن افراد غیرمباشر در جنگ نهی شده است، فقط کسانی مباشر در جنگ هستند که توان جسمی برای جنگیدن داشته باشند. با بهره‌برداری از مفاد آیه‌ی ۱۹۰ سوره‌ی بقره و نیز سیره‌ی رسول اکرم (ص) کلیه‌ی کسانی که جنگ‌جو یا سرباز نمی‌باشند از گروه نظامیان خارج و دارای مصونیت می‌باشند. لذا نیروهای پزشکی نیز غیرنظامی محسوب می‌گردند. بنابراین، افرادی که در حقیقت نظامی نبوده، یا دلایلی بر نظامی بودن آنان وجود نداشته باشد، مورد حمایت قرار می‌گیرند و جنگ‌جویان حق تعرض به آنان را ندارند، زیرا پیامبر گرامی (ص) فرمودند: پیران، زنان، اطفال، عابران و رهبانان را که در غارها و بیغوله‌ها زندگی می‌کنند، به قتل نرسانید (محمدباقر مجلسی، ۱۹۸۳، ص ۲۵). در روایتی دیگر، پیامبر هنگام بازگشت از غزوه‌ی حنین پس از آگاهی از کشته شدن زنی خطاب به یاران خود فرمود: «پیغمبر تو را نهی می‌کند از آنکه کودکی یا زنی از کافران را به قتل آوری». فقها نیز این چهارچوب‌ها را در خصوص اصل حمایت از غیرنظامیان و مراقبت از آنان استنباط نموده‌اند. در این باب صاحب‌جواهر آورده است: «کسی از فقها را سراغ ندارم که با این مسئله مخالف باشد، و علامه حلی در کتاب‌های تذکره و منتهی بر آن ادعای اجماع کرده و حدیثی از امام صادق علیه‌السلام در این خصوص نقل می‌کند».

حقوق اسلام گامی فراتر از مصونیت امدادگران و بهداران در عرصه‌ی نبرد نهاده و شرایط درمان مجروحان سپاه دشمن را نیز پیش‌بینی نموده است. در واقع در دین مبین اسلام کادر پزشکی، مجروحان و بیماران که قادر به جنگیدن نمی‌باشند از هرگونه تعرض و آسیب نیروهای نظامی در امان می‌باشند. همچنین به مقتضای عموم و خصوص قاعده احسان به دشمن، اسیران مجروح باید مداوا شوند و این امر نسبت به تغذیه و امور رفاهی او اولویت بیشتری دارد. بارزترین مصداق،

صرف نظر از نصوص عمومی، فرمان تاریخی پیامبر اسلام (ص) در جریان فتح مکه می باشد که فرمودند: مبدا مجروحی را به حال خود رها کنید تا به کام مرگ فرو برود و دشمن را در حال فرار تعقیب نکنید و اسیری را به قتل نرسانید...". (عباسعلی عمید زنجانی، ۱۳۹۰، ص ۱۳۶)

در اسلام مصادیق متعددی از غیرنظامیان معرفی شده که عمدتاً مورد تایید حقوق بین الملل بشردوستانه نیز می باشد. این مصادیق عبارتند از:

۱- اطفال و کودکان: در حقوق اسلام و حقوق بین الملل، اطفال و کودکان در مخاصمات مسلحانه از مصونیت کامل برخوردار می باشند. چنانکه از پیامبر اکرم (ص) دستور صریح مبنی بر نهی کشتن اطفال دشمن بدین مضمون رسیده است: «... لَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) نَهَى عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَ الْوَالِدَانِ فِي دَارِ الْحَرْبِ إِلَّا أَنْ يُقَاتِلْنَ» یعنی، همانا رسول خدا (ص) از قتل زنان و کودکان در دارال حرب نهی کرده است، مگر اینکه این عده مشغول جنگیدن باشند (حر عاملی، ۱۴۱۴، ص ۴۷). پروتکل الحاقی ۱۹۷۷ سازمان ملل متحد درباره ی حمایت از کودکان هنگام جنگ اعلام می کند که کودکان باید مورد احترام خاص قرار گرفته و از آنها در برابر هر شکل از حمله حمایت شود پس باید که همه ی اقدامات ممکن انجام شوند تا از شرکت کودکان زیر ۱۵ سال در درگیری ها جلوگیری شود و اگر آنها در نتیجه ی جنگ یتیم شده یا از خانواده ی خود جدا بشوند، برای تضمین اینکه به حال خود رها نشوند، باید اقدامات لازم به عمل آید تا آموزش آنها در هر حال تسهیل شود. (دبیرخانه ی کمیته ی ملی حقوق بشردوستانه، ۱۳۸۳، ص ۵۴)

۲- زنان: پیامبر اکرم (ص) بارها در هنگام اعزام سپاهیان خود به نبردهای متعدد، آنها را از کشتن زنان و کودکان منع می کردند. ایشان هرگاه تعرض به زنان یا کودکان را می دید با آن برخورد کرده متخلف را مورد بازخواست قرار می دادند چنان که در یکی از جنگها، بعد از گذشتن قسمتی از سپاهیان به فرماندهی خالد بن ولید جنازه ی زنی پیدا شد که توسط او کشته شده بود، پیامبر (ص) با دیدن این حادثه به شدت ناراحت شده و کسی را به دنبال خالد فرستاد و ضمن توبیخ او، تأکید کردند که از کشتن زنان و کودکان بپرهیزند. (حرعاملی، ۱۴۱۴، ص ۵۹)

۳- بیماران، مجروحان، نابینایان و اقلیجها: این عده از افراد در زمره ی کسانی هستند که از مصونیت جنگی برخوردار می باشند. این حق طبیعی آنان است که نه تنها از آسیب های جنگ و درگیری های نظامی به دور باشند، بلکه حتی باید از آنان حمایت های ویژه صورت پذیرد.

۴- روحانیان و عبادت‌کنندگان: استفاده از اهداف نظامی در معابد، بناهای تاریخی، عبادتگاهها و آثار هنری همواره ممنوع بوده است. (دبیرخانه‌ی کمیته‌ی ملی حقوق بشردوستانه، ۱۳۸۳، ص ۳۴)

۵- نمایندگان و پیام‌آوران و پیک‌ها: از نظر اسلام، مصونیت این افراد به نحو وسیع‌تر و ویژه‌می‌باشد. به عبارت دیگر، هرگاه این عده، مرتکب خطا و اشتباهی هم شده باشند، باید حتی‌الامکان از اشتباه آنان چشم‌پوشی شده و از آزار و یا مجازات آنان خودداری کرد. (علامه حلی و حسن بن یوسف، ۱۴۱۰، ص ۶۸)

۶- اسیران: نظام حقوقی اسلام، در باب اسراء دارای سبقت تاریخی است. از این رو، می‌توان گفت: حقوق بین‌الملل در مورد اسیران و غیراسیران، تا حدود زیادی متأثر از نظام حقوقی اسلام بوده است. چنان‌که در حقوق بشر و آزادی عقیده برای اقلیت‌ها و بلکه همه انسان‌ها، آنچه که بعضی از فقهای اهل سنت بدان تصریح کرده‌اند، الگوی دانشمندان و به‌ویژه رهبران فکری پروتستان، مقررات الهی اسلام بوده است. (محمد ابراهیمی، ۱۳۷۷، ص ۹۳)

۷- کارکنان بهداری: موارد زیادی در زمان حیات پیامبر (ص) در مورد حمل و نقل بیماران و مجروحان ثبت شده چنانکه در مورد جنگ احد، خیبر و دیگر جنگ‌ها، شرح مفصلی درباره‌ی بیمارستان‌ها، پرستاران و نیز ترتیب انتقال مجروحان و غیره به ثبت رسیده است. در حقوق بشردوستانه‌ی بین‌المللی کارکنان بهداری به‌دلیل ماموریت حساسی که ایفا می‌کنند از تضمینات بسیار قوی برخوردارند. هدف از این تضمینات، تأمین آزادی عمل ایشان است. در نتیجه حق اعراض از آنها را ندارند، زیرا چنین امتیازهایی همراه با وظایف است. کارکنان بهداری تحت لوای پرچم سفید صلیب سرخ یا هلال احمر در گرماگرم مخاصمه به‌عنوان سمبل صلح عمل می‌کنند.

نکته‌ی قابل تامل در حقوق اسلام به لحاظ مصونیت غیرنظامیان از آثار درگیری‌ها، توجه به دخالت غیرمستقیم این افراد در عملیات مسلحانه می‌باشد. بدین معنا که مصونیت و حمایت ویژه‌ی اسلام از غیرنظامیان منوط به عدم حضور فیزیکی و فکری به نفع دشمن می‌باشد (محمدرضا ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۴، ص ۱۴۹). البته این امر قابل تعمیم به امور امدادگران نیز می‌باشد.

۵. حقوق نیروهای امدادی

در مخاصمات بین دولت‌ها، کنوانسیون‌های چهارگانه‌ی ژنو و پروتکل الحاقی قابل اعمال است. حقوق بشردوستانه از هر شخص یا گروهی که در مخاصمه شرکت نکرده یا آن را ترک گفته‌اند،

حمایت می‌نماید. این اشخاص عبارتند از: پرسنل نظامی، مجروح یا بیمار در جنگ‌های زمینی و بخش خدمات پزشکی نیروهای مسلح، پرسنل نظامی مجروح یا بیمار یا کشتی‌شکستگان در جنگ‌های دریایی و در بخش پزشکی نیروهای دریایی، اسرای جنگی، جمعیت غیرنظامی از قبیل شهروندان خارجی در سرزمین دو طرف مخاصمه، مانند پناهندگان و غیرنظامیان در سرزمین‌های اشغال شده مانند زنان و کودکان، بازداشت‌شدگان نظامی و غیرنظامی و پرسنل مذهبی یا واحدهای دفاع کشور. (مجتبی مروت، ۱۳۸۸، ص ۱۵۴)

هدف کلی و اولیه‌ی شکل‌گیری نیروهای امدادی، چنانچه از نام آن برمی‌آید، کمک رساندن به قربانیان مخاصمات مسلحانه می‌باشد که این غایت میسر نمی‌گردد، مگر زمانی که امدادرسنان امکان دسترسی به قربانیان را داشته باشند. شکل‌گیری پروتکل‌های الحاقی برای قربانیان مخاصمات مسلحانه نیز بدان جهت می‌باشد که شرایط لازم جهت کمک رسانی به زخمی‌ها را برای این گروه‌ها فراهم آورند.

حقوق بین‌الملل بشردوستانه در راستای حمایت و احترام نسبت به نیروهای امدادی در مخاصمات مسلحانه شرایطی را فراهم نموده است تا این افراد بتوانند با آسودگی خاطر وظایفشان را انجام دهند. حقوق نیروهای امدادی در غالب مواد ۲۴ الی ۲۷ کنوانسیون اول ژنو، مواد ۳۶ و ۳۷ کنوانسیون دوم، ماده‌ی ۲۰ از کنوانسیون چهارم، مواد ۱۵، ۶۲، ۶۷ از پروتکل الحاقی اول و ماده‌ی ۹ پروتکل الحاقی دوم تاکید شده است. لازم به ذکر است که حقوق و اختیارات امدادرسنان قابل اعراض از سوی ایشان نمی‌باشد، چرا که این قواعد به جهت حمایت از قربانیان وضع گردیده است و اعراض از آن سبب بی اثر شدن و نقض حقوق بشردوستانه قربانیان مخاصمات مسلحانه می‌شود. چنانکه ماده‌ی ۷ از کنوانسیون اول، دوم و سوم ژنو و ماده‌ی ۸ از کنوانسیون چهارم مشعر بر همین معناست.

کنوانسیون‌های چهارگانه‌ی ژنو ۱۹۴۹ مفصلاً به حقوق امدادگران و کارکنان بهداری اشاره نموده است. تصویب پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷ و ۲۰۰۵ ژنو نیز در حمایت دولت‌ها از غیرنظامیان، به‌ویژه نیروهای امدادی و کارکنان بهداری‌ها گسترش یافته است. مقرره‌های مذکور عبارتند از:

مصدومین و قربانیان مخاصمات مسلحانه بدون هرگونه تبعیضی بایستی از مراقبت‌های پزشکی برخوردار گردند.

دولت‌ها باید ترتیب فعالیت واحدهای پزشکی را در مخاصمات فراهم نمایند.

نیروهای امدادی مصون از تعرض می‌باشند.

آمبولانس‌ها، بیمارستان‌ها و سرویس‌های پزشکی که با علایم صلیب سرخ یا هلال احمر مشخص گردیده‌اند نیز از تعرض مصون می‌باشند. در ماده‌ی ۱۹ کنوانسیون ژنو اول به واحدهای پزشکی و وسایل نقلیه‌ی پزشکی اشاره شده است. در ماده‌ی ۳۵ نیز آمده است که واحدهای حمل و نقل پزشکی در زمان انتقال بیمار نباید مورد حمله قرار گیرند و در ماده‌ی ۴۰ به پوشیدن آرم صلیب سرخ بر روی بازوی چپ تمامی پرسنل تاکید شده است. با این آرم پرسنل نظامی و غیرنظامی از یکدیگر متمایز می‌شوند. (Kelly, Janet, 2013:12)

اقدامات مشابهی در خصوص کشتی‌های بیمارستانی و هواپیماهای پزشکی اتخاذ گردد. (کمیته‌ی ملی حقوق بشردوستانه، ۱۳۸۱، ص ۹۲)

۱-۵- اولین و ضروری‌ترین حقی که بر هر امدادگران و بهداری متصور است، حق دسترسی به قربانیان و مصدومین جهت انجام کمک‌های اولیه و درمان می‌باشد. ممانعت از حق دسترسی در مخاصمات، به صورت غیرمستقیم از طریق منع رفت و آمد، ایجاد ایست‌های بازرسی و.. اتفاق می‌افتد. (K.H.A.footer and L.SRabenstein, 2013:170)

ماده‌ی ۱۵ و ۲۸ از کنوانسیون اول، ماده‌ی ۱۸ از کنوانسیون دوم ژنو، ماده‌ی ۳۳ از کنوانسیون سوم ژنو، ماده‌ی ۱۵ از پروتکل الحاقی اول بر این امر تصریح نموده‌اند. اهمیت موضوع تا بدان جاست که اساسنامه‌ی دیوان کیفری بین‌المللی صراحتاً ممانعت از امدادگرسانی بشردوستانه را به‌عنوان نمونه‌ای از موارد نقض فاحش قواعد جنگی برشمرده است. در ماده‌ی ۸ اساسنامه مرقوم آمده است: «استفاده‌ی عامدانه از تحمیل گرسنگی و قحطی غیرنظامیان به‌عنوان یک شیوه‌ی جنگی از طریق محروم کردن جمعیت از ملزومات ضروری برای ادامه‌ی حیات آنها، که شامل ممانعت از کمک‌های امدادی به‌موجب کنوانسیون‌های ژنو مقرر شده است.» بدین ترتیب در مواردی که به دلایل مختلف از جمله فشار افکار عمومی، امدادگرسانی مقدور نباشد، ضمانت اجرای کیفری در برابر این ممانعت، ابزاری کارآمد برای اشخاص بحران‌زده محسوب می‌گردد.

۲-۵- از دیگر حقوق امدادگران، حق برخورداری از کمک می‌باشد. بدین معنا که چنانچه کارکنان بهداری در انجام وظایف خویش نیازمند تسهیلاتی باشند، می‌توانند از مقامات محلی

بخواهند که این تسهیلات و امکانات را برای ایشان فراهم نمایند. (ماده‌ی ۱۵ از پروتکل الحاقی اول، ماده‌ی ۹ از پروتکل الحاقی دوم)

۳-۵- امدادگران در زمان انجام عملیات امدادی مصون از هرگونه تعرض هستند. اساسنامه‌ی دیوان بین‌المللی کیفری نیز در ماده‌ی (۲) تهاجم مستقیم علیه کارکنان امدادی، تاسیسات و وسایل نقلیه‌ی آنها و... که در جریان انجام فعالیت‌های بشردوستانه مطابق با منشور ملل متحد هستند را تحت عنوان جنایت جنگی بین‌المللی آورده است. مصونیت از تعرض به طرق مختلف در پروتکل‌های الحاقی اشاره شده است، از قبیل:

مصونیت امدادرسانان از اجبار به اعمال مغایر با اخلاق پزشکی مانند آزمایشات غیرقانونی بر روی اسیران جنگی موضوع مواد ۱۵ و ۱۶ از پروتکل الحاقی اول، مواد ۹ و ۱۰ از پروتکل الحاقی دوم
عدم مجازات جزایی یا انضباطی امدادگران به واسطه‌ی حرفه‌شان، موضوع ماده‌ی ۱۸ از کنوانسیون ژنو، ماده‌ی ۱۶ از پروتکل الحاقی اول، ماده‌ی ۱۰ از پروتکل الحاقی دوم.

مصونیت در عدم افشای اطلاعات خصوصی بیماران و مصدومین، البته این امر درباب بیماران واگیردار با استثناء مواجه است. (ماده‌ی ۱۶ از پروتکل الحاقی اول، ماده‌ی ۱۰ از پروتکل الحاقی دوم)
۴-۵- چنانچه در مخاصمات بین‌المللی، اعضای گروه امدادسانی در قلمرو کشور دشمن توقیف گردد، همانند غیرنظامیان با وی برخورد خواهد شد و از حقوقی همچون کمک‌های امدادی و مراقب‌های پزشکی، امکان به‌جا آوردن تشریفات مذهبی، حق برخورداری از حمایت در مقابل خطرات جنگ و عدم اجبار به مشارکت در جنگ، برخوردارند. (موضوع مواد ۳۵ تا ۴۶ و ۷۹ تا ۱۴۱ کنوانسیون چهارم ژنو)

۶. حمایت از امدادگران در مخاصمات مسلحانه

در قوانین بشردوستانه‌ی بین‌المللی، کنوانسیون ژنو به‌عنوان چارچوبی جهت حفاظت و احترام به پرسنل پزشکی، تجهیزات پزشکی و آمبولانس در مخاصمات مسلحانه‌ی ملی و بین‌المللی می‌باشد. با این وجود، حمله و خشونت علیه امدادگران و کادر درمانی بسیار رخ می‌دهد، به‌عنوان مثال در طول تظاهرات سیاسی در بحرین در سال ۲۰۱۱، نیروهای دولتی پزشکان و پرستاران را به اتهام سوءاستفاده از نقش پزشکی، دستگیر و شکنجه کردند. در مخاصمات داخلی سوریه ۳ حمله به بیمارستان انجام شد

و رعب و وحشت جامعه‌ی پزشکی و موسسات پزشکی سبب گشت که یک درمانگاه زیرزمینی جایگزین خدمات پزشکی گردد. (K.H.A.footer and L.S.Rabenstein, 2013:168)

هدف از این کنوانسیون ژنو و پروتکل اضافی محافظت پرسنل پزشکی در تمامی درگیری‌های مسلحانه است. طرفین درگیر موظفند در مراقبت‌های پزشکی برای نظامیان و غیر نظامیان زخمی و بیمار مداخله ننموده و حمله و تهدید و یا ممانعت از عملیات پزشکی نیز منع شده است. پزشکان و سایر پرسنل بهداشتی باید به‌عنوان بی‌طرف در نظر گرفته شوند. خشونت نسبت به پزشکان و جلوگیری پزشکان و سایر پرسنل منجر به آن می‌شود که مناطق درگیری با فقدان پزشک روبرو شود.

کنوانسیون در ۱۲ اوت ۱۹۴۹، و در ارتباط با حمایت از قربانیان مسلح تعارضات (پروتکل الحاقی)، اصول احترام و حفاظت نظامی بیمار، زخمی، و پرسنل پزشکی غیر نظامی، واحد حمل و نقل را بیان می‌کند. (ماده‌ی ۳ مشترک به چهار کنوانسیون ژنو)

پرسنل پزشکی باید مورد احترام و حفاظت قرار گیرند مگر زمانی که اعمال خارج از حیطه وظایفشان انجام دهند. به عبارت دیگر، چنانچه از بیمارستان و کادر پزشکی جهت اغراض نظامی سوءاستفاده شود، مانند آنکه از سیستم حمل و نقل پزشکی در حمل اسلحه استفاده شود، دیگر از مصونیت برخوردار نیست. (K.H.A. footer and L.S.Rabenstein ,2013:186)

۱-۶- حمایت از امدادگران بی‌طرف

اصولاً دولت‌ها در روابط بین‌المللی خود آزاد هستند که در چهارچوب مقررات حقوق بین‌الملل به مبادلات اقتصادی، نظامی، فرهنگی و... بپردازند و به یکدیگر برای مقاصد مختلف کمک نمایند. گاه ممکن است در جریان مبادلات و کمک‌ها، دولت‌ها مرتکب اقداماتی جهت نقض تعهدات بین‌المللی گردند. به‌عنوان مثال در مخاصمه‌ی داخلی سوریه، دولت‌های ثالث در نقض حقوق بین‌الملل بشردوستانه نه در قلمرو سرزمینی خود، بلکه در قلمرو تحت صلاحیت دولت درگیر در یک مخاصمه نقش‌آفرین می‌باشند (علی توکلی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۶۱). حال چنانچه دولت‌های ثالث امدادگران خویش را راهی سوریه نمایند، حمایت از اینان به چه ترتیبی است؟

به عبارت دیگر، کشوری که هیچ مداخله‌ای در مخاصمه مسلحانه ندارد، کارکنان بهداری خود را برای یاری می‌فرستند یا سازمان‌های صلیب سرخ یا هلال احمر در فعالیت‌های امدادی دخیل می‌شوند. حقوق و تکالیف امدادگران در کنوانسیون و پروتکل‌های الحاقی شامل این گروه نیز می‌گردد؟ در ماده‌ی ۲۷ طرح پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل در سال ۱۹۸۷ مقرر شده است که «اگر ثابت شود کمک یا مساعدت یک دولت به دولت دیگر برای ارتکاب عمل متخلفانه بین‌المللی بوده که دولت اخیر انجام داده، این کمک و مساعدت به خودی خود، از نظر بین‌المللی نادرست است ولو اینکه فی‌نفسه ناقض یک تعهد بین‌المللی نباشد.» براساس تفسیر کمیسیون حقوق بین‌الملل، دولت ثالث نباید از محدوده‌ی کمک یا یاری فراتر برود و ماهیت عمل امدادگران علی‌الاصول، کمک و یاری است که تا این محدوده، نامشروع نمی‌باشد؛ فلذا در قلمرو حمایتی حقوق بین‌الملل جای دارد.

۲-۶- حمایت از امدادگران بازداشت شده

ماده‌ی ۳۰ کنوانسیون ژنو، صراحتاً امدادگران را اعم از امدادگران یکی از متخاصمین و یا امدادگران بی‌طرف را از زمره‌ی اسرای جنگی خارج نموده است و تنها در حالتی نگهداری آنها در اردوگاه‌ها جایز می‌باشد که جهت مراقبت و درمان اسرای جنگی بدان‌ها نیاز باشد. با این وجود در تدوین کنوانسیون ژنو برای بهداران بی‌طرف این امتیاز قائل شده است که چنانچه تمایلی برای مراقبت‌های درمانی در اردوگاه‌ها نداشته باشند، نمی‌توان آنها را ملزم نمود.

۳-۶- مقرره‌های حمایتی

معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی که از منابع مهم حقوق جنگ به شمار می‌روند، هر یک در موادی به حقوق امدادگران، کادر پزشکی، مجروحان و... اشاره نموده‌اند که عبارتند از: (<http://www.ghavanin.ir>)

عهدنامه‌ی ژنو مورخ ۲۲ اوت ۱۸۶۴ مربوط به حمایت از مجروحان، بیماران و کادر بهداری

اعلامیه‌ی ۱۸۷۴ بروکسل که برای اولین بار فرق میان نظامیان و غیرنظامیان را مشخص کرد

عهدنامه‌ی ۱۹۰۴ لاهه در مورد بی‌طرفی کشتی‌های بیمارستانی

عهدنامه‌ی ژنو مورخ ۶ ژوئیه ۱۹۰۶ مربوط به حمایت از بیماران و مجروحان جنگی

عهدنامه‌ی ژنو مورخ ۲۷ ژوئیه ۱۹۲۹ در مورد رفتار با مجروحان یا بیماران و سرنوشت زندانیان جنگی

عهدنامه‌های ۱۹۴۹ ژنو. عهدنامه‌های ژنو مورخ ۱۲ اوت ۱۹۴۹ شامل ۴ قرارداد است که سه قرارداد آن در واقع تجدید نظر در قراردادهای قبلی است و چهارمین قرارداد متضمن یک نوآوری در حقوق قراردادی جنگ است. این عهدنامه‌ها عبارتند از: الف- عهدنامه‌ی مربوط به بهبود سرنوشت مجروحان و بیماران نیروهای مسلح هنگام اردو کشی. ب- عهدنامه‌ی مربوط به بهبود سرنوشت مجروحان و بیماران و غریقان نیروهای مسلح در دریاها. ج- عهدنامه‌ی مربوط به طرز رفتار با اسیران جنگی. د- عهدنامه‌ی مربوط به حمایت از افراد غیرنظامی در زمان جنگ. امروزه عهدنامه‌های چهارگانه‌ی ژنو مهمترین اسناد بین‌المللی در زمینه‌ی حقوق جنگ می‌باشد که تا سال ۱۹۸۰ از تصویب یا الحاق ۱۲۸ کشور برخوردار بوده است.

قاعده‌ی عرفی که از رویه‌ی دولت‌ها قابل استنباط است اینکه در مخاصمات مسلحانه اعم از بین‌المللی و غیر بین‌المللی «هر طرف مخاصمه باید حقوق بین‌الملل بشردوستانه را توسط نیروهای نظامی و سایر اشخاص و گروه‌هایی که تحت امر یا فرماندهی یا نظارت آن هستند اجرا نموده و اجرای آن را تضمین نماید.» تعهد کلی دولت‌ها به اجرای حقوق بین‌الملل به موجب ماده‌ی ۲۵ کنوانسیون ژنو ۱۹۲۹ و ماده‌ی ۱ مشترک کنوانسیون‌های ژنو ۱۹۴۹ تدوین شده است. (سید طه موسوی، ۱۳۹۲، ص ۱۵۳) علی‌رغم آنکه قوانین بشردوستانه بین‌المللی و کنوانسیون‌ها بر حمایت از پرسنل درمانی و امدادگران تأکید دارند، با این حال، نمونه‌های متعدد در سوریه و بحرین و... در تعرض نسبت به بیمارستان‌ها و پزشکان و کادر درمانی حاکی از آن است که چنانچه این تعهدات ضمانت اجرایی لازم را نداشته یا متکی و در پیوند با اعتقادات دینی نباشد، چندان الزام‌آور نخواهد شد. الگوبرداری از سیره و عملکرد پیامبر و حضرت علی (ع) در حقوق جنگ می‌تواند به‌عنوان حقوق بشردوستانه در مخاصمات بین‌المللی مطرح شود.

همچنین امدادگران تحت پوشش حمایت‌های عمومی حقوق بین‌الملل نیز قرار می‌گیرند. قوانین منع استفاده از سلاح‌های هسته‌ای و شیمیایی بر امدادگران نیز همانند سایر غیرنظامیان مجری می‌باشد. متأسفانه در عصر حاضر شاهد موارد زیادی از حملات شیمیایی به بیمارستان‌ها و حمله به کادر درمانی در یمن و سوریه و فلسطین می‌باشیم. در تاریخ جنگ ایران نیز حملات به درمانگاه‌ها و بیمارستان‌ها بسیار اتفاق افتاده است. استفاده‌ی بی‌هدف از سلاح که هم به رزمنده و هم غیررزمنده اصابت می‌کند و نیز استفاده از اهداف غیرنظامی ممنوع است. سلاح‌های کشتار جمعی در صدر

اسلام به معنای امروزی وجود نداشت، لیکن رسول اکرم (ص) استعمال هرگونه سلاح غیرمعمول را منع فرمودند، مثل سوزاندن سرزمین و مسموم نمودن آبها. (حر عاملی، ۱۴۱۴، ص ۴۶)

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

از پژوهش به عمل آمده نتایج ذیل حاصل می‌گردد:

- ۱- احکام و فرامین اسلام در زمینه‌ی برخورد با غیرنظامیان اعم از امدادگران و کادر پزشکی متضمن نظم عمومی و از احکام اساسی محسوب می‌گردد.
- ۲- در این مقوله هر یک از رزمندگان شخصاً مسئول رعایت مقررات و قوانین می‌باشد.
- ۳- صرف مادون بودن موجب تبعیت از مافوق نمی‌باشد.
- ۴- مجموعه‌ی مقررات بین‌المللی حاکم بر مخاصمات مسلحانه در زمینه‌ی غیرنظامیان، همان رهنمودهای دینی انبیاست که در قالب کنوانسیون‌ها و پروتکل‌ها تجلی یافته است.
- ۵- آنچه که در حقوق بشردوستانه‌ی اسلام، مینا قرار گرفته است، «اهل قتال بودن» طرف متخاصم می‌باشد. به عبارت دیگر، چنانچه فردی اهل قتال باشد، جنگیدن با وی منعی ندارد، لیکن به «غیراهل قتال» نیاستی آسیبی وارد شود، مگر اینکه ثابت شود در جنگ مشارکت کرده، تشویق کرده، مشورت کرده یا کمک‌رسانی کرده باشد.
- ۶- علی‌رغم تأکید بر جایگاه حقوقی کارکنان امدادی و پزشکی در اسناد بین‌المللی بشردوستانه، این مهم در مخاصمات مسلحانه و درگیری‌ها رعایت نمی‌شود.
- ۷- ممانعت از امدادسانی می‌تواند موجب جنایت بین‌المللی گردد.
- ۸- مقررات حقوق بین‌الملل از جمله معاهدات ژنو و پروتکل‌های الحاقی آن، به علت عدم پیش‌بینی ضمانت اجراء از اقتدار برخوردار نیست. بر این اساس پیشنهاد می‌شود که اولاً، تعریف دقیقی از جرایم مرتبط با امدادگران ارائه گردد. ثانیاً، ضمانت اجرا و مجازات آن نیز تصریح شود. ثالثاً، آیین دادرسی و رویه‌ی مربوط به رسیدگی چنین جرایمی مشخص شود.

فهرست منابع

- ابراهیمی، محمد (۱۳۷۷)، اسلام و حقوق بین‌الملل عمومی، جلد ۲، تهران، سمت
- توکلی طبسی، علی و منصوری، فرنگیس و رضایی، محمد تقی و حبیب زاده، توکل (۱۳۹۲)، مسئولیت بین‌المللی دولت‌های ثالث از نقض حقوق بشردوستانه‌ی مسلحانه داخلی با تحلیلی اجمالی از بحران سوریه، مجله حقوقی بین‌الملل، شماره‌ی ۴۹
- دشتی، محمد (۱۳۸۴)، ترجمه‌ی نهج البلاغه، قم، انتشارات میراث ماندگار
- دبیرخانه‌ی کمیته‌ی ملی حقوق بشردوستانه (۱۳۸۳)، قواعد اساسی کنوانسیون‌های ژنو ۱۹۴۹ و پروتکل‌های الحاقی، تهران، دبیرخانه‌ی کمیته‌ی ملی حقوق بشردوستانه
- راجرز، آنتونی و مالرب، پل (۱۳۸۲)، قواعد کاربردی حقوق مخاصمات مسلحانه، ترجمه‌ی کمیته‌ی ملی حقوق بشردوستانه، انتشارات امیرکبیر
- رنجبریان، امیرحسین (۱۳۸۷)، حمایت از غیر نظامیان در مخاصمات مسلحانه، مجموعه‌ی مقالات همایش حقوق بشر دوستانه‌ی بین‌المللی، دبیرخانه‌ی کمیته‌ی ملی حقوق بشردوستانه، نشر سرسهم
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۴)، اسلام و حقوق بین‌الملل، تهران، گنج دانش
- عاملی، حر (۱۴۱۴)، وسائل الشیعه، جلد ۱۱ و ۱۵، قم، مؤسسه آل‌البیت (ع)، چاپ دوم
- عظیمی، فاطمه؛ تاور، اسماعیل؛ جودکی، بهزاد (۱۳۹۴)، وضعیت حقوقی امدادگران در رابطه با بیماران و مجروحان با تمرکز بر حقوق و اختیارات امدادگران، فصلنامه‌ی حقوق پزشکی، سال نهم، شماره‌ی ۳۳
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۰)، تذکره القهءاء، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، چاپ اول
- عمید زنجانی، عباسعلی و موسی زاده، ابراهیم، بایسته‌های فقه سیاسی، جلد ۳، انتشارات مجد ۱۳۹۰
- قائدان، اصغر و شریفی طرازکوهی، حسین و باقری، سمیه (۱۳۹۳)، قواعد حقوق جنگ در اندیشه‌ی فقهای شیعه و مقایسه آن با قوانین حقوق بشردوستانه در عصر حاضر، مجله‌ی فقه و مبانی حقوق اسلامی، سال چهل و هفتم، شماره‌ی ۲
- قائدان، اصغر (۱۳۹۲)، مقایسه و پیشینه‌ی قوانین موضوعه جنگ معاصر در سیره و گفتار امام علی (ع)، فصلنامه‌ی مطالعات راهبردی بسیج، سال شانزدهم، شماره ۵۸، بهار ۱۳۹۲
- قربان‌نیا، ناصر (۱۳۸۷)، حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، سازمان انتشارات و پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ نخست
- کمیته‌ی ملی حقوق بشردوستانه (۱۳۸۳)، رعایت حقوق بشردوستانه‌ی بین‌المللی، تهران، دبیرخانه‌ی کمیته‌ی ملی حقوق بشردوستانه

- کمیته‌ی ملی حقوق بشردوستانه (۱۳۸۱)، آشنایی با حقوق بشر بین‌المللی، جمعیت هلال احمر، چاپ اول
 - لطفی، عبدالرضا و اخگری بناب، نادر و فقهی، محمدرضا (۱۳۹۱)، بررسی تحقیقی حقوق بشردوستانه در منابع اسلامی و اسناد بین‌المللی: اشخاص مورد حمایت در مخاصمات مسلحانه، تهران، هستی نما
 - مجلسی، محمداقرا (۱۹۸۳)، بحار الانوار، جلد ۹۷، بیروت، دار احیاء التراث العربی
 - محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۷۵)، تدوین حقوق بشر دوستانه‌ی بین‌المللی و مفهوم اسلام آن، مجله‌ی تحقیقات حقوقی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی تهران
 - مروت، مجتبی (۱۳۸۵)، حقوق کودکان در مخاصمات مسلحانه مجله‌ی پژوهش حقوق و سیاست شماره‌ی ۱۸
 - موسوی میرکلائی، سید طه (۱۳۹۲)، راهکارها و ضمانت اجرای حقوق بین‌الملل بشردوستانه با تاکید بر ماده‌ی ۱ مشترک کنوانسیون‌های ژنو، مجله‌ی حقوقی دادگستری، شماره ۸۳، پاییز ۱۳۹۲
 - نجفی، محمد حسن (۱۳۸۸)، جواهر الکلام، قم، انتشارات دارالفکر
- ب - منابع لاتین

- Henckaerts, Jean-Marie, Doswald-Beck, Louise. (2005). Customary international humanitarian law. Vol. 1. UK: Cambridge University Press. International Committee of the Red Cross.
- K.H.A. Footer and L.S. Rabenstein, A Human Rights Approach to Health Care in Conflict, International Review of the Red Cross (2013), 95 (889), Violence against health care,
- Mahnad, Ramin. (2011). Targeting versus deprivation of liberty under the international law of armed conflict, Insights of American Society of International Law. Volume 15. Issue 28, pp 1-8
- www.safeguardinghealth.org
- <http://www.ghavanin.ir>
- <https://aidworkersecurity.org>